

UDK 811.163'42'282

811.163'42'373.7

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 19. VI. 2024.

Prihvaćen za tisak 19. XI. 2024.

doi.org/10.31724/rihjj.50.2.2

Martina Bašić

Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

orcid.org/0000-0002-7761-8453

mkovacev@hazu.hr

ROGI RIBARU!

(ČAKAVSKI FRAZEMI SA SASTAVNICOM *ROG*)

U radu¹ se analiziraju frazemi sa zoosomatskom sastavnicom *rog* koji su zabilježeni u rječnicima čakavskih govora. Prikupljena se frazeološka građa s obzirom na dubinsku strukturu, odnosno s obzirom na motivacijski element u njoj, može podijeliti u nekoliko skupina. Prva je skupina frazema okupljena oko prvoga značenja leksema *rog*, njegove funkcije ili ponašanja rogatih životinja. Druga je skupina frazema motivirana uporabnom vrijednošću *roga*. Treća je skupina frazema vezana za jedno od značenja *roga* u općim rječnicima, 'izraslina na glavi nadnaravnih bića'. Četvrtu skupinu čine frazemi okupljeni oko *roga* kao apotropejskoga simbola. U posljednju se, petu, skupinu, izdvajaju frazemi u kojima je *rog* simbol bračne nevjere. U svim se skupinama nastojala utvrditi motivacija frazema i njihova sveza s frazemskim značenjem.

1. Uvod

Svaki se dio čovjekove izvanjezične realnosti odražava u jeziku čovjeka. Dugo-trajan je i usko povezan odnos s rogatim sisavcima rezultirao stvaranjem mnogih antropocentričnih poredaba, metafora i frazema (npr. **nisu komu sve koze (ovce) na broju, i vuk sit i koza cijela, brojiti ovce, crna ovca, imati jezik kao krava rep, jak kao bik, derati se kao jarac...**) (usp. Vidović Bolt 2007), ali i

¹ Rad je u skraćenome obliku izložen na međunarodnome znanstvenom skupu 13th *Intercontinental Dialogue on Phraseology*, po IHJJ pravopisu "The World of Fauna from a Phraseological and Paremiological Perspective", Białystok – Zagreb, 7. lipnja 2024.

stereotipa i simbola. U ovome smo se radu orijentirali samo na frazeme sa zoosomatskom sastavnicom *rog* koji su zabilježeni u rječnicima čakavskih govora.

Rog je izraslina različitoga oblika na prednjoj strani glave nekih sisavaca kopitara. Rogovi se najčešće pojavljuju u paru na glavi bovida (*Bovidae*), jedne porodice iz grupe preživača, odnosno parnoprstaša. Prema građi rogova, rogati sisavci dijele se na šupljoroge u koje ubrajamo npr. goveda, ovce, koze te punoroge jelene. Kod većine rogatih sisavaca rogovi krase samo mužjake. Ta je osobina u biologiji vrlo bitna jer ističe spolni dimorfizam, odnosno razliku između mužjaka i ženke te olakšava determinaciju vrste. Rogovi služe za obranu od predatora, ali i za međusobnu borbu kako bi se ostvario bolji socijalni status unutar stada. Domestikacija je šupljorogih životinja započela na Bliskome istoku otprilike prije 12 000 godina u fazi neolitske revolucije, odnosno pri prijelazu dotadašnjih kultura lovaca i sakupljača na novi način života koji su karakterizirale poljoprivreda i trajna naselja. Koze, ovce i goveda ljudima su predstavljale obnovljivi izvor sirovina, od mesa, mlijeka i sira, do odjeće i radne snage.

2. Metodologija i cilj istraživanja

Cilj je ovoga rada analiza korpusa čakavskih frazema sa zoosomatskom sastavnicom *rog* pri čemu se nastojala utvrditi motivacija frazema i njihova sveza s frazemskim značenjem.

Za potrebe ovoga rada pregledano je osamdesetak rječnika čakavskih govora. Građa je pronađena u trideset i devet (39) pregledanih rječnika i ispisana su sva oprimjerenja u kojima je sastavni dio rečenice frazem sa sastavnicom *rog* kao i neoprimjereni kanonski oblici frazema sa sastavnicom *rog*. Iz prijašnjih je analiza frazeološke građe u rječnicima čakavskih govora poznato da su frazemi „prezentirani na dva načina: kao dio rečenice kojom se ovjerava uporaba natuknice, ili su izdvojeni zasebno unutar natukničkoga članka, te su obično i grafički drukčije označeni” (Bogović 1997: 124). Stoga je popis frazema sa sastavnicom *rog* koji su u rječnicima čakavskih govora bili izdvojeni zasebno unutar natuknice upotpunjen frazemima pronađenim u rečenicama kojima se ovjeravaju uporabe drugih natuknica (usp. Bašić 2020., 2021b, 2022.). Pretraga drugih natuknica bila je potrebna i zato što se nastojalo da u proučavani korpus uđu svi frazemi koji imaju zoosomatsku sastavnicu *rog* bez obzira na to je li ona

primarna, npr. **škuro kako u rogu**, ili sekundarna sastavnica, npr. **puhati volu u roge** (usp. Kovačević 2012: 19). Pretraga cijelih rječnika pokazala se u ovom istraživanju iznimno korisnom jer su se frazemi sa sastavnicom *rog* uglavnom pronalazili u oprimjerenjima kojima su se ovjeravale uporabe nekih drugih natuknica.² Treba napomenuti kako je leksikografska i frazeografska stručnost autora rječnika različita, pa su bili i različiti zapisi kanonskih oblika frazema u kojima su često izostale oznake za rekciju ili mogućnosti uporabe vidskoga parnjaka glagola.³ Prateći uzore već objavljenih sintetskih dijalektnih frazeoloških studija (Menac-Mihalić 2005., Maresić i Menac-Mihalić 2008.; Bašić 2021a), u uopćenim se frazemima, koji će biti prikazani u ovome radu, donose oblici koji su češće potvrđeni, a ako postoji potvrda samo iz jednoga govora u uopćenome se frazemu donosi oblik potvrđen u tome govoru. Težište je interesa u izradi višedijalektnih frazemskih natuknica na oprimjerenjima frazema koji pokazuju pravu sliku uporabe frazema u mjesnim govorima (kratica mjesnoga govora nalazi se iza oprimjerenja), ali su za potrebe ovoga rada ispisani i kanonski oblici bez oprimjerene uporabe (navedeni nakon oznake *), koji pozivaju na dodatna terenska istraživanja.⁴ Na ovaj je način usustavljena četrdeset i jedna (41) frazemska natuknica.

3. Analiza korpusa

Prikupljena se frazeološka građa s obzirom na dubinsku strukturu odnosno s obzirom na motivacijski element u njoj može podijeliti u nekoliko skupina.

² U žminjskome su se rječniku frazemi sa sastavnicom *rog* pronalazili pod njihovom glagolskom sastavnicom, npr. *dělat rōgi (kiemu)* pod natuknicom **dělat** ili *držāt rōgi va žepě* pod natuknicom **držāt**, u novljanskome rječniku pod natuknicom **med** pronašao se primjer *Mōre kōzu med rōgi kŭšnŭt.*, u kastavskome rječniku pod natuknicom **svěčā** pronašla se potvrda *Prōdāli mu rōg za svěčū.* itd.

³ Npr. *nabit rōge* (Bla) > **nabit/nabijat roge** *komu*.

⁴ Neoprimjereni kanonski oblici (također označeni kraticom mjesnoga govora u kojemu se javljaju) nisu se uzimali u obzir pri uopćavanju frazemskih natuknica osim ako nisu bili jedine potvrde, npr. **skratit (stuć)** *komu roge* onemogućiti čiju samovolju, ušutkati *koga * skrātīt kēmu rōge* (Mrk); *stūć kōmu rōge* (Kon).

3.1. Prva je skupina frazema okupljena oko prvoga (općega) značenja leksema *rog*,⁵ funkcije rogova, njihova izgleda ili ponašanja rogatih životinja.

Primarna funkcija rogova je napad ili obrana. Rogate se životinje uglavnom bore s pripadnicima svoje vrste za dominaciju nad prostorom ili pri osvajanju ženke. Ta je funkcija motivirala i medulinske frazeme **roge pomišati** i **potući si roge** u značenju ‘sukobiti se’.

roge pomišati sukobiti se *Mu je morà zaprititi, da si nē bi rōge pomišali.*
(Med)

potući si roge sukobiti se *Pūš ti mēne na mīru, da si ne bīmo potūkli rōge!?* (Med)

Razlozi izbjegavanja rogatih životinja uglavnom su njihova agresivnost i ratobornost, a slika sukoba dviju rogatih životinja u kojima se životinje zaleću jedna prema drugoj i podižu tijelo prije udarca motivirala je splitski frazem **zdizat rogove** značenja ‘postajati ratoboran, buniti se’.

zdizat rogove postajati ratoboran, buniti se * *zdizat rōgove* (Spl₂)

Najveća domaća životinja je bik, a njegovo je najistaknutije obilježje fizička snaga. Agresivno ponašanje i izražavanje dominacije rogatih mužjaka uglavnom je pod utjecajem testosterona, a izazivanje je bijesa, iritiranosti i razjarenosti kod bikova postala i tradicionalna predstava u Španjolskoj i u Portugalu. Borba s bikovima, poznata i kao korida, najviše nam je uprizorila koliko je teško približiti se razjarenomu biku i koliko je opasno, ako ne i nemoguće, približiti se njegovim rogovima. Upravo je ta slika motivirala nastanak španjolskoga frazema *coger/agarrar el toro por los cuernos/las astas* koji na hrvatskome glasi *uhvatiti bika za rogove* (Hajnić 2023: 31). Oba se frazema rabe u značenju ‘suočiti se / suočavati se odlučno s neprilikama i odlučno se prihvatiti/prihvaćati rješavanja problema’. Suočavanje s podivljalim i snažnim bikom iziskuje puno hrabrosti

⁵ U *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* navodi se šest leksičkih značenja imenice *rog*: „**rōg** im. m. (G rōga, L rōgu; mn. N rōgovi, G rōgōvā) **1.** zool. a. šuplja izraslina od kože ili kosti na prednjoj strani glave nekih sisavaca b. puževu ticalo c. izraslina na vrhu njuške nekih zmija **2.** izraslina na glavi nadnaravnih bića

3. naprava za davanje zvučnih signala [lovački ~]

4. glazb. limeno puhaće glazbalo po registru dublje od trube, a više od trombona

5. kvrga na glavi nastala udarcem tupim predmetom

6. grad. dio krovne konstrukcije, kosa greda koja prenosi krovno opterećenje na zidove ili stupove [...]” (Birtić i dr. 2012: 676).

pa se s tim činom uspoređuje hvatanje ukoštac s velikim problemom i izazovom. U čakavskim su istarskim govorima zabilježena dva frazema koja kao nosivu sastavnicu imaju *vola*, a ne *bika*. Vol je uškopljeni bik koji zbog smanjenje proizvodnje testosterona doživljava fizičku preobrazbu (smanjuje mu se gornji dio tijela, vrat, koji je potreban za skakanje pri oplodnji) i manje je agresivan što omogućuje potencijalno hvatanje za njegove rogove. Frazem **uloviti vola za roge** razvio je značenje ‘primiti veliki dobitak, uspjeti’, a frazem **puhati volu u roge** značenje ‘provjeriti čiju snagu’.

uloviti vola za roge primiti veliki dobitak, uspjeti *Sād parâ da je ulovija vōla za rōge*. (Rak)

puhati volu u roge provjeriti čiju snagu *Pûši vōlu u rōge nēka mu se nadricāju*. (Rak)

Slika opasnoga približavanja rogovima životinja motivirala je i sljedeće frazeme. Na otoku Hvaru zabilježen je frazem **doć kozi meu roge** koji je razvio značenje ‘naći se u neugodnoj situaciji’. Iako su novija istraživanja pokazala su da se koze emocionalno mogu vezati za ljude i biti mazne kao i psi,⁶ njihova umiljata osobina nije poznata u Novom Vinodolskom gdje je zabilježen frazem ironičnoga prizvuka **more ki kozu med rogi kušnut** značenja ‘neostvarivo je što’.

doć kozi meu roge naći se u neugodnoj situaciji * *dūoć kozì meu rōge* (Vrb)

more ki kozu med rogi kušnut neostvarivo je što *Mòre kòzu med rògi kušnūt*. (NV)

Jačanje i brži rast rogova najčešće započinje kad životinjama završava tjelesni razvoj, pa se energija i hranjive tvari tad usmjeravaju u njihov razvoj. Tad hormoni reguliraju rast rogova, a u isto doba najčešće nastupa i spolna zrelost. Doba je parenja u životinja trenutak suprotstavljanja i izazivanja starijih mužjaka u stadu, ali i vrijeme glasnoga glasanja, što je motiviralo nastanak frazema **pušcat roge** značenja ‘početi se *komu* suprotstavljati riječju ili djelom’. Antoniman bi frazem bio onaj zabilježen u Mrkočima u Istri i Kompolju u Lici **skratit (stuć) komu roge** značenja ‘onemogućiti čiju samovolju, ušutkati *koga*’ u kojemu je u

⁶ Nawroth, Christian; Brett, Jemma M.; McElligott, Alan G. 2016. Goats display audience-dependent human-directed gazing behaviour in a problem-solving task. *Biology Letters* 12/7, 20160283. <https://doi.org/10.1098/rsbl.2016.0283>

pozadinskoj slici uklanjanje rogova. Naime, obezročena su goveda manje agresivna (jer ako nemaju rogove, nema ni agresivnoga ponašanja uvjetovanog hijerarhijom u krdu ili stadu) što se preslikava na ljudsko ponašanje.

pušcat roge početi se *komu* suprostavljati riječju ili djelom *Pušćàla snàja ròge vèć prve gödine*. (Kon)

skratit (stuć) komu roge onemogućiti *čiju* samovolju, ušutkati *koga* * *skrătīt kèmu ròge* (Mrk); *stúc kòmu ròge* (Kon)

Među frazeme kojima se izražava suprotstavljanje, odnosno neslaganje s kime, možemo ubrojiti i frazem **slagat se kako rogi u vrići** značenja ‘ne slagati se, svađati se, ne podnositi se’ zabilježen u mnogim čakavskim govorima. U pozadinskoj slici ovih frazema mogu se nalaziti različiti oblici rogova koji se ne mogu uredno složiti, dapače mogu se i zapetljati jedni o druge kad su smješteni u zatvoreni, mali prostor (usp. Malnar Jurišić i Vukša Nahod 2016: 418). Ali u pozadinskoj slici mogu se pronaći i životinje koje se nalaze na ograničenome prostoru što potencijalno može dovesti do njihova sukoba. Sukob je pokazan i na strukturnome planu ovoga poredbenog frazema u kojemu se značenje gradi na antonimskome odnosu A-dijela i C-dijela. U nerezinskome je govoru zabilježen frazem istoga značenja u kojemu je glagolska sastavnica opisana prilogom *dakôrdo* značenja ‘na složan način, složno, suglasno’, **hodit dakordo kako rozi va vreće**.

slagat se kako rogi u vrići ne slagati se, svađati se, ne podnositi se *Slāžū se kàko rògi va vriće*. (Cri); *Brăt i sèstra su, a slāžū se kod rògi va vrići*. (Gro); *Su brăca, ma se slāžu kako rògi u vrići*. (Med); *Slāžu se kàko rògi u vrići*. (Mrk); *So se slāgàli kàko rògi va vrèce*. (Paz); *Se slāžu kàji rògi u vrići*. (Pre); *Slāžu se kâ ròzi ù vrići*. (Spl₁); *Pokle gòt so se uženìli, se slāžo kako rògi va vrèce*. (Žmi) * *kaj ròzi u vrići* (Kon); *slōgăt se ko / kakò rògi u vrići* (Vrb)

hodit dakordo kako rozi va vreće ne slagati se, svađati se, ne podnositi se *Kada hâban ovì nâši partîti, parì mi se da gredū dakôrdo kâko ròzi va vrèce – nîki nîkoga ne rišpetuâ*. (Ner)

U rječnicima čakavskih govora zabilježeni su i frazemi koje vezemo za sam izgled ili strukturu roga. Rogovi ovna ili *prâza* rastu tijekom cijeloga života i stoga tvore karakteristični oblik jer se uvijaju. Ovnovi imaju vrlo ratobornu na-

rav, a posebno su opasni u vrijeme parenja kad je agresivnost ovna više izražena i kad se agresivno ponašanje manifestira najčešće prema janjadi, ovcama, ali i prema ljudima. Njihov težak karakter u kombinaciji sa slikom zavinutoga roga motivirao je glagolski poredbeni frazem **bit zavit (zadrt) kot prazji rog** koji je zabilježen jedino na sjevernome, kvarnerskom, čakavskom arealu, a upotrebljava se u značenju ‘biti svojeglav (tvrdoglav), biti teška karaktera’.⁷

bit zavit (zadrt) kot prazji rog biti svojeglav (tvrdoglav), biti teška karaktera *Zävīt je kot prāzjī rôg.* (Kas); *Zävīt je kòt prazjī rôg.* (Ruk); *Ne reče se zabadav, da j zadrt ko prazji rog. Š njen je teško vladat, aš je zavīt ko prazji rog.* (ŠiK)

Poredbeni frazem **stoji trdo kako rog** ča značenja ‘kruto je što, tvrdo je što’ zabilježen je i u Belostenčevu *Gazofilaciju* (Kolenić 1997: 129), a u promatranome je korpusu zabilježen samo u rječniku pazinskoga govora. Frazem je motiviran čvrstom strukturom *roga* odnosno njegovom tvrdoćom i čvrstoćom.

stoji trdo kako rog ča kruto je što, tvrdo je što *Se je zaledila sà ròba ča se je šušila°, stoji trdo kàko ruôg°.* (Paz)

Možemo pretpostaviti kako je pogled u šuplji i zavinuti rog motivirao nastanak poredbenoga frazema **škuro kako u rogu** značenja ‘potpuno (posve, sasvim) mračno (tamno), tako mračno (tamno) da se ništa ne vidi’, a zabilježen je i glagolski frazem **vidi se kaj u rogu**.

škuro kako u rogu potpuno (posve, sasvim) mračno (tamno), tako mračno (tamno) da se ništa ne vidi *Vävīk sān se bāla va konòbe aš je dòleka bìlo škûro kàko v rògu.* (Cri); *Nī svītla v a selù pā j škûro kod va rogù.* (Gro); *Vāni je škurīnja, škûro nēbo kai u rògu. U konòbi je bìlo škûro kai u rògu, san bûsa u zīd.* (Med); *Ovùda vaf konòbe nī svečē i nīš se ne vīdi, škûro je kàko v rogù.* (Ner); *Po ùlicamin je škûro kaj u rogù.* (Pag); *Zamī lampadīno sòbon ač tāmò je škûro kàko va ròge.* (Paz); *Je škûro kàji u rògu.* (Pre); *Vāni je škûro kàko u rògu, pirikulôžo je hodīti*

⁷ U kolumni *S kamika i mora* u Novome listu autorice Slavice Mrkić Modrić pronalazi se i oblik **tvrdoglav kod prazji rog**: „I dalje tvrdi da se cepe leh pasi, a kad njoj ja, ča bi se reklo, podastren statistiku od bolnih i umrlih, leh odmahne z rukun i reče – tr od nečesa se mora umret. Rekal bi moj pokojni sused – *tvrdoglavo kroz prazji rog*.” (<https://www.novolist.hr/rijeka-regija/rijeka/ja-morda-san-za-psihijatriju/>, pristupljeno 19. svibnja 2024.); „Ona prva bi mi, da ovo sad čita rekla – na, deštarda j’, *tvrdoglava kod prazji rog*, bila i ustala. Ma ja volin takovun kakova je.” (<https://www.forumgorica.com/index.php?topic=164.270>, pristupljeno 19. svibnja 2024.).

*sâm po čësti. Je bìlo škûro kako u rôgu kad san se tornîva z grancipôri. Po tèn pûtu je bìlo škûro kako u rôgu. (Rak); Mrklînjâ je kad je škûro kakò u rogù. (Rav); Škûro je kâj u rogù, uz mî glâvnu da ne pàdeš na pûtu. (Riv); Z večera je u Getu škuro kako u rogu, pa me je bilo strah krez njega pasivati, da me kozlak ne zagranča. Užgi uljenicu, škuro je kako u rogu. (Sal); Bìlo je škûro kâ u rôgu, nijè se vîdilo prîst prid nõson. (Spl.); Jedvâ smo doslipõrîli, vônka je škûro kako ù rog. (Vis) * mřklo kâj u rògu (Bib)*

vidi se kaj u rogu potpuno (posve, sasvim) je mračno (tamno), tako je mračno (tamno) da se ništa ne vidi *Vîdi se kâj u rôgu. (Bib); Posvît mi õde, niza skâle, ne vîdi se kaj ni u rogù. (PiZ)*

3.2. Druga je skupina frazema motivirana uporabnom vrijednošću roga.

Rogovi su životinja imali široku primjenu (od spremnika za barut do ukrasa), a uglavnom su se koristili kao signalna glazbala kojima se signalizirao početak ili kraj čega, npr. opasnosti ili uzbune. U zajedničkim ribarenjima na leutima i gajetama koji su plovili na vesla bilo je veoma važno tijekom maglovitoga vremena davati signale o međusobnoj udaljenosti brodova. Kako se ne bi izgubili ili udaljili u magli, komunicirali su zvukom roga.⁸

No važno je znati da se prirodnim rogovima ne mogu svirati melodije,⁹ on može producirati samo jedan, osnovni ton. Upravo je taj jedan tonski način koji je vezan samo za jedan određeni rog motivirao nastanak frazema **puhat (tulit) va isti (jedan) rog** <*s kin*> koji je razvio značenje ‘pokazivati svoje slaganje <*s kin*>, prihvaćati čije stavove (djelovanje)’. Na Visu je zabilježen frazem **puhat u rog** značenja ‘uzalud govoriti’.

puhat (tulit) va isti (jedan) rog <*s kin*> pokazivati svoje slaganje

⁸ U mjestu Sali na Dugome otoku prošle je godine podignut i spomenik Rogu (<https://zadarskilist.novilist.hr/zadar-zupanja/svecano-otvoreni-spomenik-rogu-i-integrirani-postament/>, pristupljeno 22. svibnja 2024.). Iako se rogovi nikada nisu upotrebljavali za melodiozno sviranje uz pjesmu ili ples, rog je već dugo jedan od instrumenata saljskoga poznatog orkestra *Tovareće mužike*. O važnosti roga u Salima svjedoči i izreka „srdela je othranila Sali, a rog je bio šug”, a u nastavku rada bit će opisane i druge veze rogova i ribara.

⁹ Osim u rijetkim slučajevima kada se na rogu izbuši par rupa za prebiranje pa se mogu izvesti neke improvizacije s tonom ili dva razlike ili pak, ako su rogovi dovoljno dugi da prepuhivanjem možemo dobiti neke alikvotne tonove. (<https://tradicionalniinstrumenti.blogspot.com/2015/07/rogovi.html>, pristupljeno 15. svibnja 2024.)

<*s kim*>, prihvaćati čije stavove (djelovanje) *Pušū va ĩsti rōg*. (Gri); *Sĩ tũle va jedān rōg*. (Kas); *Nēce si ōni tāmō naũditi su svĩ jēdnaki, gospōda pūšu u edān rōg. Čā njīn kī mōre? Bogāti pūšu vājka svĩ u jedān rōg*. (Med); *Pušū va ĩstī rōg*. (NV); *Pūhăt (tũlīt) va jedān rōg*. (Ruk); *Kākō se mōglo i očekivăt, tĩ pūšeš š njĩn ũ ĩsti rōg*. (Spl₁); * *pūhăt u sejedān rōh* (Mrk); *pūhăt u ĩsti rūog* (Vrb)

puhat u rog uzalud govoriti *Ėto, ca ste cũli od mēne nĩsōn pūhōl ũ rog*. (Vis)

U čakavskim su govorima zabilježeni i frazemi **prodat (fikat, petat, dat)** <*komu*> **rog za sviću**, u kojemu je subjekt vršitelj radnje, koji se upotrebljava u značenju 'podvaliti *komu*, prevariti *koga*' te **dobit (kupit) rog za sviću** značenja 'biti prevaren' u kojemu je radnja usmjerena u suprotnome smjeru odnosno subjekt je trpitelj radnje. Danijel Alerić u svojem radu *O „rogatim” frazama, riječima i gestama u značenju pejorativnom* navodi kako je frazem motiviran poklanjanjem komu zapaljenoga roga, a time i neopisivoga smrada umjesto svijee. On odbacuje etimologiju da je rog dan ili prodan kao nešto bezvrijedno u zamjenu za svijeću kao nešto vrijedno što potkrepljuje tvrdnjom „jer nije poznato da je svijeća ikad uzimana kao simbol vrijednosti” (1979: 140). Međutim, ako smo upoznati s činjenicom da je svijeća uz opću primjenu rasvjete i veliki kršćanski vjerski simbol (prisjetimo se samo četiriju svijeća na adventskome vijencu i njihove simbolike nade i vjere, mira, ljubavi i radosti, paljenja svijeća pri primanju sakramenata ili za preminule) ne bismo se složili s Alerićevom tvrdnjom.

prodat (fikat, petat, dat) <*komu*> **rog za (pod) sviću** podvaliti *komu*, prevariti *koga* *Prōdāli mu rōg za svēćũ*. (Kas); *Ne mōreš mi prodăt rōg pod svīcu*. (Kon); *On se ni obada da mu je Jure peta rog za sviću ka mu je obeća solde*. (Kor); *Jōpet su ti prōdali rōg za svīcu*. (Med); *Fikāl mu j rōg za svīcu*. *Prōdāl mu j rōg za svīcu*. (NV); *Dăt nēkēmu rōg za svēćũ*. (Ruk); *Ti ćeš meni govoriti, petati rog za sviću, oli misliš da san ja čerašnji*. (Sal); *Ōvī lúpēž mĩli da mōre svākome prōdăt rōg za svīcu, ê, mēni nēće!* (Spl₁) * *prodāti rōg za svīcu* (Bib); *uvōlīt kōme rōg za svīcu* (Hva); *prōdat kōmu rōg za sviću* (Kon); *prodăt kōmu rūog za svīcu* (Vrb)

dobit (kupit) rog za sviću biti prevaren *Obećovāli su pũno tēga, a na kũnju rōg za svīcu!* (Hva); *Matēja je prōdala Šĩmu piēt kĩli namōčene*

*vâlne kâko da je sûha, takò da je kupîl ruôh za svećũ. (Ner); Kad su mlîli mâsline ûnda in Jovanîna govõri da žvîêlto râdu, da će in pòsli dâti sîra, pršûta i vînã, a kad su završîli posq̃ dõbili su ruôg za svîcũ. (Riv)
* dobîti rôg za svîcũ (Bib)*

3.3. Treća je skupina frazema vezana za jedno od značenja *roga* u općim rječnicima, a to je ‘izraslina na glavi nadnaravnih bića’.

U umjetnosti i literaturi vrag je najčešće prikazan s rogovima. Najpopularniji prikaz vraga koji se zadržao do današnjih dana isti je prikazu starogrčkoga boga Pana, boga pastira, stada, njiva, šuma, polja, odnosno paše i stoke, koji je bio zaštitnik životinja i lovaca. Bog Pan prikazivan je sa stražnjim kozjim nogama i rogovima, ljudskom glavom i torzom, kozjim repom, jarčevim ušima i bradom, a cijelo mu je tijelo bilo prekriveno dlakama.¹⁰ Vražji su rogovi nosive sastavnice dvaju istarskih frazema čija se značenja odnose na pohlepu. Kako je u kršćanskoj tradiciji pohlepa, odnosno lakomost, jedan od temeljnih i korijen svih ostalih grijeha razumljivo je da se u frazemima kojima je opisujemo morao naći antipod dobru. Frazem **pojisti vragu roge** u Medulinu i Raklju ima značenje ‘biti pohlepan, puno jesti’, a u Medulinu je zabilježen i frazem **uzeti vragu roge i Boga od križa** značenja ‘prisvojiti tuđe’.

pojisti vragu roge biti pohlepan, puno jesti *Ma ga pijažã îsti, bi poîja i vrâgu ròge. Îma ôn dõbar petîť, bi poîja i vrâgu ròge. (Med); Kokošîci san jedanpûť sfrîgala pêt jãji, poîja bi bîja vrâgu ròge. (Rak)*

uzeti vragu roge i Boga od križa prisvojiti tuđe *Ôn će uzêti vrâgu ròge i Bõga od križa. (Med)*

3.4. Četvrtu skupinu čine frazemi okupljeni oko *roga* kao apotropejskoga simbola.

Apotropeji su prije svega predmeti poput amajlija, amuleta odnosno talismana, ali i simboli poput križa, pentagrama, kruga za koji se vjeruje da svojom snagom

¹⁰ [https://hr.wikipedia.org/wiki/Pan_\(mitologija\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Pan_(mitologija)) (pristupljeno 5. lipnja 2024.).

mogu uništiti zle utjecaje što ih prouzrokuju naravne, ali i nadnaravne sile. Jedan od apotropejskih simbola je i gesta pokazivanja rogova kojom se podižu kažiprst i mali prst dok se ostali prsti drže pod palcem. Gesta je poznata od indijske do perzijske kulture te je uglavnom služila za odagnavanje bolesti ili negativne energije (Kovačević 2024: 94). Gesta do suvremenoga doba nije imala negativnu konotaciju dok ju na jednome koncertu nije pokazao Ronnie James Dio, američki pjevač *heavy metal* glazbe i frontmen poznatoga benda *Black Sabbath*.¹¹ Kako su mnogi *heavy metal* glazbu (uostalom kao i *rock*-glazbu šezdesetih godina prošloga stoljeća) povezivali uz štovanje vraga, tako je Dijev znak rogova ubrzo poprimio negativno značenje. No, Dio je kasnije i sam u intervjuima objasnio da je rogati pozdrav preuzeo od svoje talijanske bake koja je spomenutom gestom uklanjala urokljivo oko odnosno tjerala zlo ili bolest. Gesta pokazivanja rogova u ulozi tjeranja zla česta je na mediteranskome području, a u Hrvatskoj je posebno zastupljena u primorskim krajevima.

Ulov ribe, unatoč trudu i vještinama koje su imali hrvatski ribari, oduvijek je ovisio o vremenskim prilikama odnosno neprilikama i sreći. Stoga su se ribari često okretali određenim magijskim radnjama te nastojali izbjeći nepredvidivost ulova. Ribarska je praznovjernost postala važan dio tradicijske kulture i mnogih istraživanja. Istraživanje o ribarskim praznovjerjima koje je provela Jasenka Lulić Štorić te opisala u radu *Di greš? Ribarska praznovjerja na zadarskim otocima i priobalju* (2015.) i danas žive u mnogim ribarskim mjestima na cijelome priobalju.¹² U radu se na temelju kazivanja starije populacije ribara opisuju rituali prije polaska u lov, ali i zabrane koje su vezane za određena ribarska praznovjerja kojih se svaki ribar trebao pridržavati kako bi ulov bio uspješan. Bilo je zabranjeno ribariti na određene dane, ribaru se nije smjelo naručiti ribu, trebao je prije lova izbjegavati susret s određenim životinjama i osobama... Također, u radu je zabilježeno i pravilo da se ribarima nikako, ni u kojemu slučaju ne smije poželjeti sreća pri ulovu.

¹¹ <https://blabbermouth.net/news/how-ronnie-james-dio-popularized-devils-horns-hand-gesture> (pristupljeno 5. lipnja 2024.).

¹² Prije četiri godine, mnogim se crikveničkim *facebook* grupama proširila slika koja prikazuje spomenik crikveničkomu ribaru na kojemu su bile ispisane poruke *#kamogreš?* *#hodidoma*. Rijetki su uočili slojevitost te poruke jer je, osim opće poruke o ograničavanju kretanja tijekom pandemije koronavirusne bolesti, slika aludirala i na poznato ribarsko praznovjerje o tome da se ribara nikada ne smije pitati kamo ide. Dapače, ribari su odlazili u lov pod okriljem noći da se ne susretnu s kim. Ako bi se to dogodilo, vjerovali su da ulov neće biti dobar i stoga su se automatski vraćali kući.

Pri odlasku na ribarenje najčešće su govorili: *uhvatiću rog!*, *ću rogi ćapat!*, dakle ono što je suprotno njihovim željama. Gesta pokazivanja rogova u ulozi tjeranja zla frazeologizirala se u svezi **rogi ribaru** <!> značenja ‘sa srećom <!>, sretno <!>’. Frazem je, za sada, zabilježen samo u jednome, crikveničkom rječniku,¹³ ali su dodatna dijalektološka i frazeološka istraživanja pokazala da je frazem u uporabi na širem liburnijskom i kvarnerskom području (Klenovica, Novi Vinodolski, Selce, Jadranovo, Dramalj, Bakarac, Opatija, Ičići).

rogi ribaru <!> sa srećom <!>, sretno <!> *Rògi rìbaru!* (Cri)

Iz istraživanja praznovjerja poznato nam je da se pri susretu s osobama za koje se smatralo da imaju moći da ljudima nanesu zlo (*štrige* ili *štriguni* odnosno vještice ili vješci) uvijek pokazivala iza leđa gesta rogova. U čakavskim su se rječnicima pronašla mnoga oprimjerenja za koja ne možemo sa sigurnošću reći da pripadaju frazeološkomu korpusu jer je *držanje rogova* uistinu popraćeno izvođenjem odgovarajuće geste u svrhu zaštite od uroka.

držat (kazat) roge <va žepe> /gesta zaštite protiv uroka/ *Kād je pasivà onì čovìk ča smo ga držàli za štrigūna, bimo držàli črsto ròge u žèpu, da nas ne oštrigunà.* (Med); *Kad prohajan kraj one štrige, vavik držin rogi.* (ŠiK); *Kat pasàs puli jânjo, držì rògi va žepè da ti ne dā uròki. Da ga ki ne urečè, Redòlfo sīen kàže rògi va žepè.* (Žmi)

omaknut roge /gesta zaštite protiv uroka/ *A māt, da bùde sigūra da non dītè nēčedu urèč, bi iza guzìce omākla ròge.* (PiZ)

pokazat rogi /gesta zaštite protiv uroka/ *Kad projdeš už nju, pokaži rogi, aš ona j' štroliga.* (ŠiK) * *kāzāt/pokažievāt rògi* (Orb); *pokazāt ròzi* (Orl)

staviti roge u žep /gesta zaštite protiv uroka/ *Jō i danàs kal prōjden kra ženē sumjīve, jō stāvin ròge u žèp.* (Lož)

Ipak, zabilježeno je i mnogo potvrda frazema **držat (jimet) roge u <svojen> žepu (gajufe)** u kojemu se u njegovoj dubinskoj strukturi pronalazi slika geste, ali je, u procesu frazeologizacije, stvoreno novo značenje. Prvo je značenje navedenoga frazema ‘govoriti jedno, a misliti drugo’, a drugo je značenje ‘prešutno odobravati, praviti se da se *što* ne vidi’ zabilježeno u Žminju.

držat (jimet) roge u <svojen> žepu (gajufe) 1. govoriti jedno, a mi-

¹³ Iako više nema organiziranoga crikveničkog ribarstva i tradicionalnih crikveničkih ribara, frazem je u crikveničkome govoru i danas u općoj upotrebi kada se želi nekome poželjeti sreću.

sliti drugo *Tàmo kadì bi se moràlo rěci ìstinu, svì držidu ròge u svojèn žěpu. Nikì od stràha, nikì od interěša.* (Med); *Mìro je tobòže dakòrdo zis Frànon, a vav gajùfe jìma ròzi i niêce poslušat čè mu se govòri.* (Ner); *Govòri mi jèno, a iz žèpa mi kàže ròge.* (Rak); *Nije òn ìskren, drži ròge u žèpu dok ti ništo obećàje.* (Spl₁) * *kāzàt ròge z žepà* (Mrk); **2.** prešutno odobravati, praviti se da se što ne vidi *So tükli Zvàneta, a Tùone je glèda i držà rògi va žepè.* (Žmi)

Iako oprimjerenja frazema **pokazat/kazat (petat/petavat) roge** *komu*, **napeti roge** *komu* i **omaknut roge** *komu* također mogu biti popraćena gestom pokazivanja rogova, važno je u tim primjerima da se gesti pridružilo novo značenje koje ima svrhu omalovažavanja, prkosa i vrijeđanja.

pokazat/kazat (petat/petavat) roge *komu* pokazati/pokazivati *komu* rogove prstima u znak omalovažavanja, vrijeđanja, prkosa i sl. *Ispěči mu se je i petô ròge.* (Bla); *Pěta mu ròge!* (Hva); *Ona se jirala prima nje-mu, a on jon je pokaza roge.* (Kor); *Pokāzā mu je ròge z òbima rukāmi.* (Mrk); *Petāla mu je pred svīman ròzi.* (Nov); *Kāzāt ću mu rògi.* (NV); *Petāla mu je ròzi pred švīman.* (Pag); *Petô mu je ròge. Ověga mōlega su nōčili petōvāt ròge.* (PiZ); *Mu je petà ròge.* (Pre); *Za njīn je kāza ròge, bilo ga je grđo vīti.* (Rak); *Ni ga vīdla kākò njōj kàže ròge.* (Rov); *Pètāću jā njěmu ròge, nēka cīli svīt vīdi.* (Spl₁); *I, per fine, lipo joj petati roge, na! Peta mu je roge (i materine, i ćacīne) suobe ruke.* (Šib); *Pōža krūpon, petāvā je ròge Bōgu.* (Tro); *Nēmōj Bōgu ròge petavāt!* (VD); *Ga je pītā da mu posūodi ũro ot ruokī, a ũon mu je sāmò pokāzā rògi.* (Žmi) * *pokāzat kōmu ròge* (Kon); *pokāzāt ròge* (Mrk); *kazat rogi* (Ruk); *kozāt ròge* (Vis)¹⁴

napeti roge *komu* pokazati *komu* rogove prstima u znak omalovažavanja, vrijeđanja, prkosa i sl. *Nā, ću ti napēti ròge! Ėko ti, za onō ča si me privārīja! I mu je nāpela ròge prid svīn.* (Med)

omaknut roge *komu* pokazati *komu* rogove prstima u znak omalovažavanja, vrijeđanja, prkosa i sl. *Ništò non je grūbo rěka, a onā mu je*

¹⁴ U selačkome su rječniku zabilježeni glagoli *fīkāt* značenja 'uputiti kome roge prstima, narugati se' i *petāt* značenja 'dati nekome roge prstima, narugati se' (Sel). Moglo bi se zaključiti da je u selačkome govoru došlo je do elipse imeničke sastavnice frazema ***petat (fikat) roge** što je motiviralo značenjsko proširenje samoga glagola.

omãkla ròge. (PiZ)

Uz navedene frazeme možemo dovesti u svezu i frazem **na (evo) ti roge (rozi)** značenja ‘odbiti *koga*’ koji također može biti popraćen gestom.

na (evo) ti roge (rozi) odbiti *koga* *Ėvo ti ròzi pa se vozĩ.* (Bib); *Nã ti ròge! Ėvo ti ròzi.* (Bla); *Evo ti roge što ću te poslušat, hodi sam.* (Kor); *Nã ti ròge!* (Senj); *Daj mi četiresto kun. Na ti rogi, a ne kune.* (ŠiK); *Njã ti ròge!* (Vis)

No u frazemima **dat komu roge** značenja ‘ne dati *komu* ništa’, **dobit roge** značenja ‘ne dobiti očekivano, ne dobiti ništa’, **dobit šupi rog** ‘dobiti bezvrijedni, lažni dar’ te **rog ćaćin** [dat, dobit i sl.] značenja ‘ništa [dati, dobiti i sl.]’ vidimo da gesta više nije u pozadinskoj slici i da je rog postao simbolom ništavnosti, bezvrijednosti i lažnosti.

dat komu roge ne dati *komu* ništa *Da ću ti rógã, a ne bonboni.* (Kor); *Dãću nin ròge jednõn i druõgon!* (PiZ); *Svomu sinu je prdepeša dala kruha, a meni roge.* (Sal) * *dãti ròge* (Bib); *dãt ròge* (Bla)

dobit roge ne dobiti očekivano, ne dobiti ništa *Za sě ća je dëla će dobĩt ròge!* (Mrk); *Bẽn, pãk ća si dõbi da si tãmo svĩrĩ toliõko ûr, si dõbi ruôg°.* (Paz); *Dòbĩ ćes ti o mẽnne ròge, a ne pĩneže.* (Tro) * *dobĩt ròge* (Mrk)

dobit šupi rog dobiti bezvrijedni, lažni dar *Zã no ća j dëlal, dõbil je šũpi rôg.* (NV)

rog ćaćin [dat, dobit i sl.] ništa [dati, dobiti i sl.] *Ėvo ti rôg ćãćin!* (Bib); *Da ću ti roge ćãćine, a ne solde. Posudi ću ti rog ćãćin.* (Kor); *Upãlĩte svĩtlo, ne vĩdin ni ròge ćãćine. Obećãvãli su mi svãšta, a dõbija san ròge ćãćine.* (Spl₁) * *rôg ćãćin* (Vis)

Uz potonji ćemo frazem spomenuti i blagu psovku **rog ti ćaći i materi (ćaćin i materin)**.

rog ti ćaći i materi (ćaćin i materin) /izraz omalovažavanja sugovornika, blaga psovka/ *Ròge ti ćãći i mãteri!* (Tro); *Rôg ti ćãćin i mãterin!* (VD); *Rũog ti ćãćin i mãmin.* (Vrb)

Da *rog* može biti i simbol srodstva, rodbinske veze ili bliskosti vidljivo je u frazemu **rogi moga oca** zabilježen u medulinskome govoru u značenju ‘očevo na-

sljedstvo, djedovina' i frazemu **ni mi ki ni v rode ni v roge** zabilježen u Rukavcu čije je značenje 'nije *komu tko* ni u kakvome srodstvu, nije *komu tko* blizak'.

rogi moga oca očevo nasljedstvo, djedovina *Ta zēmlja su rògi môga òca, otàc mi je puštīja tu zēmlju. On bi dilīja tvōju zēmlju ma tò su rògi tvôga òca, a ne njegòvega.* (Med)

ni mi ki ni v rode ni v roge nije *komu tko* ni u kakvome srodstvu, nije *komu tko* blizak *Nĩ mi ni v ròde ni v ròge.* (Ruk)

3.5. U posljednju, petu skupinu frazema, izdvajamo frazeme u kojima je *rog* simbol bračne nevjere.

O rogovima kao simbolu iznevjerenoga ili prevarenoga supruga možemo čitati u dvjema opširnim raspravama, Marijana Stojkovića *Rog* iz 1933. i Danijela Alerića *O rogatim frazama, riječima i gestama u značenju pejorativnom* iz 1979., u kojima su autori potvrdama iz mnogih književnih djela slavenskih, romanskih i germanskih jezika te usmenih predaja pokušali dati odgovor kako je simbol moći i snage postao simbol sramote. Oba su autora težište objašnjenja stavili na vola kao stereotipno glupu i dobru životinju, ali i životinju koja je kastrirana te spolno nezainteresirana. Uz kastriranoga bika, ali i razjarenoga bika koji može biti u pozadinskoj slici bijesnoga prevarenog supruga, engleski zoolog Desmond Morris u svojoj knjizi *Manwatching – A field guide to human behavior* (1977: 31–32) napominje kako se motivacija frazema *nabiti rogove* može pronaći i u činjenici da za vrijeme parenja svi jeleni ne uspiju osvojiti ili zadržati svoju ženu. Švicarski lingvist Ottavio Lurati u članku *Fare le corna, planter les cornes, Hörner aufsetzen, to horn...: un contributo allo studio dei modi di dire* (1983) opisuje i običaj zabilježen u staroj Grčkoj gdje su se za nemoralno ponašanje žena kažnjavali muževi time što su im na javnome mjestu stavljali rogove na glavu. I u čakavskim je govorima zabilježen spomenuti frazem **nabit/nabijat roge komu**, ali je češće potvrđeni frazem **delat (činit) roge komu** koji pripada velikomu broju čakavskih frazema strukture *raditi (činiti, napraviti) + što* (usp. Bašić 2022.). U zabilježenim se primjerima može primijetiti kako se frazem **delat (činit) roge komu** upotrebljava ne samo za prevarenoga muža nego i za prevarenu ženu. U Raklju je zabilježen i frazem **imati roge** značenja 'biti prevareni supružnik'.

nabit/nabijat roge komu varati/prevariti bračnoga druga *Bomè, òsin njèga, pjancìne, svì znāju da mu je nabìla ròge!* (Hva); *Stò pùt mu je ròzi nàbila, a sàd se čùdi čà je je ostàvil. Òn vèruje svè čà mu rečè, a onà mu ròzi nabìja.* (Nov); *Nàbila mu je ròge.* (Spl₁); * *nabìti kòmen ròge* (Bib); *nabìt ròge* (Bla); *nàbìt ròge* (Tro)

delat (činit) roge komu varati bračnoga druga *Nego što da mu šera Veronika čini roge. Žena mu je činila roge s Tuljanima.* (Kor); *Òn dèla ròge njòj, a òna njèmu.* (Med); *Nì je dèla ròge z ùnon biondìnon.* (Paz); *Ga je ujtila kàko njòj dèla ròge.* (Pre); *Mu je dèlala ròge dvàjset lít. Svì su znàli da mu dèla ròge, a vòn brìžan nì kapìja nìš.* (Rov); *Gòvòridu da je u mladòsti činìla mùžu ròge, a jà to ne mògu vìrovat.* (Spl₁); *Jà se mùža ne bojìn kà mu ròge ne činìn.* (VD); *Sàmo ùon nì znàda da mu ženà dèla rògi.* (Žmi) * *cìnìt ròge* (Tro)

imati roge biti prevareni supružnik *Mùž sàda ìma ròge, ga je privàrila.* (Rak)

4. Zaključak

Iako je predmetom ovoga rada bila frazeologija u užemu smislu, dvije su poslovice široko rasprostranjene u čakavskim govorima. Latinska izreka *Verbea ligant homines taurorum cornua funes* upotrebljava se u čakavskim govorima u dvama oblicima. Prvi je oblik **čovika se drži (veže) za besedu (rič), a vola (blago) za rogi** i s promjenom redoslijeda rečeničnih dijelova **vola se veže (drži) za roge, a čovika za besidu (rič)**. Druga poslovica koja je zabilježena u čakavskim rječnicima, **ako laže koza, ne lažu rogi**, u kompoljskome i medulinskome rječniku zabilježena je sa sastavnicom *rog* u jednini.

čovika se drži (veže) za besedu (rič), a vola (blago) za rogi // vola se veže (drži) za roge, a čovika za besidu (rič) pouzdan čovjek ispuni obećanje *Ne mòreš dignùt rùki od togà čà si obećàl. Čovika se drži za besèdu, a blàgo za rògi!* (Cri); *Čovika se drži za besèdu, a blàgo za rògi!* (Gro); *Čovèka drž za besèdu, volà za rôg.* (Kas); *Ma nemòj me držàti za besìdu er nìs sìguran. Vò se drži za ròge, a čovik za besìdu.* (Med); *Čovika se vèže za besèdu, a volà za rògi.* (Omi); *Vòla se vèže za ròge, a*

čovika za besjedu. (Pre); Vûol se vježe za ròge, a čovik za rîč. (Vrb); Jã san stã na poverenje, a ti nãsi držã besjedo. Se ne rečẽ za nič da se čovika drži za besjedo, a volã za rògi. (Žmi)

ako laže koza, ne lažu rogi teško je sakriti istinu, činjenice su vjerodostojnije od riječi *Kò lãže kozã, ne lãžu ròzi. (Bib); Ma dãj, čã dëlãš poplãt od zajika!? Ako lãžẽ kozã, ne lãžũ rògi. (Cri); Ako lãže kozã, ne lãžedu rògi! (Hva); Āko lãže kòza, ne lãže ròg. (Kon); Svĩ znãmo da lãžu kad govõru, ma ko lãže kòza, ne lãže ròg. (Med); Ako lãže kozã, ne lãžu ròzi. (PiZ); Āko lãže kozã, ne lãžedu rògi. (Vrb)*

S obzirom na motivacijski element koji je sudjelovao u stvaranju, a onda i u određenju frazeološkoga značenja, analiza je korpusa čakavskih frazema sa zoosomatskom sastavnicom *rog* pokazala da čakavski frazemi uglavnom prate konvencionalnu i univerzalnu simboliku roga. Zabilježeni su frazemi u kojima se u njihovoj pozadinskoj slici očituje simbolika snage proizašla iz same biološke funkcije roga, frazemi koji su motivirani dugotrajnom i širokom ljudskom primjenom rogova u različite svrhe, frazemi koje vežemo za rog kao apotropejski simbol koji služi za odagnavanje zla i frazemi u kojima se rogovi očituju kao simbol bračne nevjere. Dosad nezabilježena simbolika roga je ona u istarskim govorima u kojima rog može biti i simbol srodstva, rodbinske veze ili bliskosti.

Sintetska i sustavna istraživanja dijalektnih frazema doprinose upotpunjavanju slike nacionalne frazeologije u cjelini. Zabilježeni frazemi ujedno mogu poslužiti i kao izvrsna građa za nadopunu opisa mjesnih govora u kojima se javljaju. Uz proučavanje kulturnih svjetonazora određenoga društva, doprinose i proučavanju rasprostranjenosti određenoga frazema. A lokalni frazemi potvrđeni samo u jednome govoru ili u skupini govora (npr. **more ki kozu med rogi kušnut, rogi moga oca, rogi ribaru** <!>, **poisti vragu roge...**) najviše pozivaju na dodatna i šira terenska istraživanja u području dijalektne frazeologije.

Izvori

Bib – ŠIMUNIĆ, BOŽIDAR. 2013. *Rječnik bibinjskoga govora*. Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Zadar.

Bla – MILAT PANŽA, PETAR. 2021. *Rječnik govora Blata na Korčuli – Drugo ispravljeno, dopunjeno i prošireno izdanje*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

- Cri** – IVANČIĆ-DUSPER, ĐURĐICA; BAŠIĆ, MARTINA. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Centar za kulturu „Dr. Ivan Kostrenčić”. Crikvenica.
- Gri** – BARBARIĆ, IVAN. 2016. *Rječnik griško-belgradskoga govora*. Centar za kulturu „Dr. Ivan Kostrenčić”. Crikvenica.
- Gro** – LUKEŽIĆ, IVA; ZUBČIĆ, SANJA. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine. Rijeka.
- Hva** – BENČIĆ, RADOSLAV. 2014. *Rječnik govora grada Hvara*. Muzej hvarske baštine. Hvar.
- Kas** – MILETIĆ, CVJETANA. 2019. *Slovník kastafškoga govora*. Udruga Čakavski senjali Kastav. Kastav.
- Kon** – KRANJČEVIĆ, MILAN. 2004. *Ričnik gacke čakavščine: konpoljski divan*. Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke – Grafrade. Otočac – Rijeka.
- Kor** – KALOGJERA, DAMIR; SVOBODA, MIRJANA; JOSIPOVIĆ, VIŠNJA. 2008. *Rječnik govora grada Korčule*. Novi Liber. Zagreb.
- Lož** – GALOVIĆ, FILIP; VALERIJEV, PAVLE. 2021. *Rječnik govora mjesta Ložišća na otoku Braču*. Hrvatsko katoličko sveučilište. Zagreb.
- Med** – PERUŠKO, MARIJA. 2018. *Frazeološki rječnik medulinskoga govora*. Općina Medulin. Medulin.
- Mrk** – RUNKO, RADOSLAV. 2014. *Rječnik govora zaseoka Mrkoči u Istri*. Naklada Kvarner. Rijeka.
- Ner** – BONIĆ, ONORATO; ŠPRLJAN, NATAŠA; ZOROVIĆ, FLAVIA. 2023. *Nerezinski beseduâr. Rječnik govora Nerezina na otoku Lošinju*. Sveučilište u Zadru. Zadar.
- Nov** – VRANIĆ, SILVANA; OŠTARIĆ, IVO. 2016. *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*. Grad Novalja – Ogranak Matice hrvatske u Novalji – Filozofski fakultet u Rijeci. Novalja.
- NV** – SOKOLIĆ-KOZARIĆ, JOSIP M.; SOKOLIĆ-KOZARIĆ, GOJKO M. 2003. *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*. Vlastita naklada. Rijeka – Novi Vinodolski.
- Omi** – MAHULJA, IVAN. 2006. *Rječnik omišaljškoga govora*. Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj. Rijeka – Omišalj.
- Orb** – KALSBECK, JANNEKE. 1998. *The Čakavian dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Rodopi. Amsterdam – Atlanta.
- Orl** – HOUTZAGERS, H. PETER. 1985. *The Čakavian Dialect of Orlec on the island of Cres*. Rodopi. Amsterdam.
- Pag** – KUSTIĆ, NIKOLA. 2002. *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*. Društvo Pažana i prijatelja Paga. Zagreb.
- Paz** – GAGIĆ, MARIJA. 2017. *Rječnik pazinskoga govora*. Katedra čakavskog sabora Pazin – Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Pazin – Zadar.

- PiZ** – BARBIĆ, ANTE. 2011. *Rječnik Pitava i Zavale*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Pre** – CRNOBORI, RATKO. 2018. *Rječnik premanturskoga govora*. Općina Medulin. Medulin.
- Rak** – PERCAN, ROMANA. 2017. *Frazeološki rječnik Raklja*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. 113 str. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A1820> (pristupljeno 27. siječnja 2020.)
- Rav** – BOŽIN, DAVOR. 2017. *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*. Ogranak Matice hrvatske Zadar. Zadar.
- Riv** – RADULIĆ, LADISLAV. 2002. *Rječnik rivanjskoga govora*. Matica hrvatska Zadar. Zadar.
- Rov** – KALČIĆ, SLAVKO; FILIPI, GORAN; MILOVAN, VALTER. 2014. *Rječnik roverskih i okolnih govora*. Matica hrvatska Pazin – Naklada Dominović – Znanstvena udruga Mediteran. Pazin – Zagreb – Pula.
- Ruk** – MOHOROVIČIĆ-MARIČIN, FRANJO; ŠEPIĆ-BERTIN, FRANJO. 2001. *Rječnik govora Rukavca i bliže okolice*. Adamić. Rijeka.
- Sal** – PIASEVOLI, ANKICA. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti Libar saljski besid*. Ogranak Matice hrvatske Zadar. Zadar.
- Sel** – VUKOVIĆ, SINIŠA. 2001. *Ričnik selaškega govora*. Laus. Split.
- Senj** – MOGUŠ, MILAN. 2002. *Senjski rječnik*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Matica Hrvatska Senj. Zagreb – Senj.
- Spl₁** – MENAC-MIHALIĆ, MIRA; MENAC, ANTICA. 2011. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Spl₂** – PETRIĆ, ŽELJKO. 2008. *Rječnik starih splitskih riječi i izraza*. Naknada Bošković. Split.
- Šib** – JAKOVLJEVIĆ, IVO. 2006. *Veliki rječnik šibenskih riči, nadimaka, imena, prezimena, ronzzanja, štracanja i štrucigavanja*. Pop&Pop. Šibenik.
- ŠiK** – BRALIĆ, IVANKA. 2014. *Čakavske besede moje i sih mojih z Šmrike i Kraljevice*. Udruga u kulturi „Stol”. Kraljevica.
- Tro** – GEIĆ, DUŠKO. 2015. *Rječnik i gramatika trogirskoga čakavskoga govora*. Književni krug Split – Združeni atisti Trogir. Split.
- VD** – ČAPALIJA, MARINA. *Pričini od riči. Rječnik Velog Drvenika*. Rukopis.
- Vis** – ROKI-FORTUNATO, ANDRO. 1997. *Libar viskiga jazika*. University of Toronto Press. Toronto.
- Vrb** – MATKOVIĆ, DINKO. 2004. *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Ogranak Matice hrvatske Jelsa. Jelsa.

Žmi – KRANJČIĆ, ONDINA. 2021. *Rječnik govora južne Žminjštine*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Literatura

ALERIĆ, DANIJEL. 1979. O „rogatim” frazama, riječima i gestama u značenju pejorativnom. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 19. 133–158.

BAŠIĆ, MARTINA. 2020. *Pune ruke posla* – frazemi sa somatskom sastavnicom *ruka* u rječnicima izvornih čakavskih govora. *Filologija* 75. 67–97. doi.org/10.21857/yvjrdc-lxey

BAŠIĆ, MARTINA. 2021a. *Zač se reče...? Frazemi, izreke i poslovice crikveničko-vinodolskoga kraja*. Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić. Crikvenica.

BAŠIĆ, MARTINA. 2021b. *Mir(i)ni frazemi* – čakavski frazemi sa sastavnicom *mir*. *Kroz prostor i vrijeme. Zbornik u čast Miri Menac-Mihalić*. Ur. Frančić, Anđela; Kuzmić, Boris; Malnar Jurišići, Marija. FF press. Zagreb. 339–355. doi.org/10.17234/9789531758635.24

BAŠIĆ, MARTINA. 2022. Frazemi strukture *raditi* (*činiti, napraviti*) + *što* u rječnicima čakavskih govora. *Kontaktna dialektologija na območju med Alpami in Jadranom. V spomin akademiku Goranu Filipiju*. Ur. Todorović, Suzana; Baloh, Barbara. Libris. Koper. 217–238.

BIRTIĆ, MATEA I DR. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga. Zagreb.

BOGOVIĆ, SANJA. 1997. Frazologija u čakavskim dijalektološkim rječnicima. *Fluminensia* 9/1–2. 121–132.

HAJNIĆ, NIKOLINA. 2023. *Kontrastivna analiza frazema sa zoonimskom sastavnicom motiviranom nazivima domaćih životinja u hrvatskom i španjolskom jeziku*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:221295> (pristupljeno 21. svibnja 2024.)

KOLENIĆ, LJILJANA. 1997. Frazemi u Belostenčevu Gazofilaciju. *Suvremena lingvistika* 43–44/1–2. 117–130.

KOVAČEVIĆ, BARBARA. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

KOVAČEVIĆ, BARBARA. 2024. *Pričam ti priču... (male frazemske etimologije)*. Institut za hrvatski jezik. Zagreb.

LULIĆ ŠTORIĆ, JASENKA. 2015. *Di greš?* Ribarska praznovjerja na zadarskim otocima i priobalju. *Ethnologica Dalmatica* 22. 111–130.

LURATI, OTTAVIO. 1983. Fare le corna, planter les cornes, Hörner aufsetzen, to horn...:

un contributo allo studio dei modi di dire. *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini*. Ur. Benincà, Paola. Pacini. Pisa. 727–739.

MALNAR JURIŠIĆ, Marija; VUKŠA NAHOD, PERINA. 2018. Međuljudski odnosi u hrvatskoj dijalektalnoj frazeologiji. *Slavofraz 2016: Phraseologie und (naive) Psychologie*. Ur. Bėdkowska-Kopczyk, Agnieszka; Pfandl, Heinrich. Verlag Dr. Kovac. Hamburg. 415–425.

MAREŠIĆ, JELA; MENAC-MIHALIĆ, MIRA. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

MENAC-MIHALIĆ, MIRA. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i Značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga. Zagreb.

MORRIS, DESMUND. 1977. *Manwatching – A field guide to human behavior*. Harry N. Abrams. New York.

STOJKOVIĆ, MARIJAN. 1933. Rog. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (1896-1940)* 29/1. 60–73.

VIDOVIĆ BOLT, IVANA. 2007. Metaforika zoonima u hrvatskoj frazeologiji. *Kulturni bestijarij*. Ur. Marjanić, Suzana; Zaradija Kiš, Antonija. Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 403–424. <https://www.ief.hr/izdavastvo/kulturni-bestijarij/> (pristupljeno 15. svibnja 2024.)

Čakavian phraseological units with the zoosomatic component *horn*

Abstract

The paper analyzes phraseological units with the zoosomatic component *horn* that are excerpted from the dialectological dictionaries of Čakavian vernaculars. The collected phraseological material can be categorized into several groups based on their deep structure or motivational element. The first group consists of phraseological units related to the general meaning of the word *horn*, its function, or the behaviour of horned animals. The second group is motivated by the utilitarian value of the *horn*. The third group includes phraseological units related to one of the meanings of *horn* in general dictionaries – a growth on the head of certain mythological beings. The fourth group consists of phraseological units centred around the *horn* as an apotropaic symbol. Finally, the fifth group includes phraseological units in which the *horn* is a symbol of marital infidelity. The paper aims to determine the motivation behind the phraseological units and their connection to the phraseological meaning in each group.

Ključne riječi: frazeologija, frazemi, čakavski govori, zoosomatska sastavnica *rog*

Keywords: phraseology, phraseological units, Čakavian, zoosomatic component *horn*